OGM MATERYAL
ORTAÖĞRETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

KONU İLK VE ORTA ÇAĞLARDA TÜRK DÜNYASI

İLK VE ORTA ÇAĞLARDA TÜRK DÜNYASI

Asya Hun Devleti (MÖ 220-MS 216): Asya Hun Devleti tarihte bilinen ilk Türk devletidir. Merkezi Ötüken'dir. Bilinen ilk kağanı, Tuman (Teoman)'dır. Mete Han MÖ 209'da babası Tuman'ı tahttan indirerek Hunların başına geçmiş, Türkçe konuşan ve Türk soyundan olan toplulukları ilk kez Hun hâkimiyeti altında toplamıştır. Mete Han, Mete Han'dan sonra iç ve dış baskılara dayanamayan Ho-han-yeh, Çin hâkimiyeti altına girerek durumunu kurtarmak istedi. Böylece Asya Hun Devleti, MÖ 54 yılında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı Hunları'na MÖ 36'da Çin İmparatorluğu son verdi. Çin hâkimiyetindeki Doğu Hunları ise daha sonra yavaş yavaş toparlanmaya başlayarak tekrar bağımsızlıklarını kazandı. Ancak taht kavgaları nedeniyle Hunlar, Güney ve Kuzey olmak üzere tekrar ikiye ayrıldı. Kuzey Hunları, 155 yılından sonra Moğolistan'ı boşaltmak zorunda kaldı. Böylece Orta Asya'daki Hun siyasi varlığı tamamen sona erdi. Güney Hun Devleti'ne ise Çin İmparatorluğu son verdi (216).

I. Kök Türk Devleti: Tarihte Türk adını ilk defa resmî devlet ismi olarak kullanan devlettir. Kök Türkler, Avar Devleti'ni yıkarak 552 yılında Kök Türk Devleti'ni kurdu. Bumin Kağan, İl Kağan unvanını alarak ülkenin batı kısmının idaresini kardeşi İstemi Yabgu'ya verdi. Mukan Kağan zamanında Kök Türk Devleti her yönüyle parlak bir dönem yaşadı. Ta-Po Kağan'ın ölümünden sonra yaşanan taht kavgaları sırasında Kök Türk Devleti sarsıldı. Devletin batı tarafını idare eden Tardu, meydana gelen anlaşmazlıklardan yararlanarak 582 yılında Batı Kök Türk Devleti'nin bağımsızlığını ilan etti. Bu olay ile I. Kök Türk Devleti, Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrıldı. 630 yılında Doğu Kök Türk Devleti, Çinliler tarafından ortadan kaldırıldı. Batı Kök Türk Devleti ise 630 yılında Çin'e bağlı birçok beyliğe ayrıldı.

II. Kök Türk Devleti (682-742): 630 yılında Kürşat, Çin sarayını basarak veliahtı kaçırmayı ve onu kendi ülkesine götürmeyi planlamıştı. Ancak hava koşullarından dolayı bu girişim başarısız kaldı. Kök Türkler, Kutluk önderliğinde bağımsızlık için harekete geçti ve 682 yılında zafere ulaşılarak II. Kök Türk (Kutluk) Devleti resmen kuruldu. Kutluk Kağan, devleti derleyip toplayan anlamına gelen "İlteriş" unvanını aldı. Tonyukuk ise "Apa Tarkan" unvanını alarak bütün askerî ve idari işlerin planlanmasında İlteriş Kağan'ın en büyük yardımcısı oldu. En önemli hükümdarları Bilge Kağan, ilk iş olarak devletin başına büyük dert açan boyların isyanını bastırmış ve devletin birliğini yeniden sağlamıştı. II. Kök Türk Devleti, 742'den itibaren yaşanan isyanlarla zayıfladı. Sonuçta Basmil, Karluk ve Uygurlar birleşerek II. Kök Türk Devleti'ne son verdi.

Uygur Devleti (744-840): 744 yılında Kutluk Bilge Kül Kağan, merkezi Karabalgasun olan bağımsız Uygur Devleti'ni kurmuştur. Moyen Çor zamanında devletin sınırları batıda Sir Derya (Seyhun) Nehri boylarına kadar uzanmıştır. Moren Çor'dan sonra hükümdar olan Bögü Kağan, Mani dinini kabul etmiştir. Uygurları hareketsizliğe, et yememeye, savaş yapmamaya teşvik eden bu din onların savaşçı özelliklerinin zayıflamasına neden olmuştur. Fakat sonradan Uygurların bilim, sanat ve edebiyattaki ilerlemelerine etki etmiştir. 840'ta Kırgızlar, Uygur Devleti'ne son vermiştir. Sarı Uygurlar günümüzde Kuzeybatı Çin'de, Turfan Uygurları ise Çin'e bağlı Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaya devam etmektedir.

İlk Türk Devletlerinde Töre: Törenin oluşumunda; kut anlayışı ile kağanlar tarafından konulan kurallar, kurultaylarda alınan kararlar ve kağanın iradesiyle toplum içinde yavaş yavaş oluşan gelenekler etkili olmuştur. Getirilen kuralların adalete uygun olmasına dikkat edilmiştir. Kağanlar da dâhil olmak üzere bu töreye herkesin uyması zorunludur.

Türk Kitabelerine Göre Güç ve Yönetim Anlayışı: Yazıtlara göre dünya hâkimiyeti, Tanrı tarafından Türk kağanlarına bir görev olarak verilmiştir. Yazıtlarda ilk Türk devletlerindeki egemenlik anlayışının ilahi kaynaklı olduğu görülmektedir. Kağanların millete karşı sorumlu olduğunu ve millete hesap verdiğini gösteren örnekler de bulunmaktadır. "Türk Milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Ondan sonra Tanrı irade ettiği ve lütfettiği için talih ve kısmetim olduğu için ölecek milleti diriltip kaldırdım, çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin ettim, nüfusu az milleti çok ettim." der Bilge Kağan.

SORULAR

1) Orta Asya Türk Devletlerinde, yazılı olmayan töre adlı hukuk kurallarına Hakan dahil olmak üzere herkes uymak zorundaydı.

Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

A) Hükümdar tüm kararlarında bağımsızdır.
B) Töre her gücün üzerindedir.
C) Töre, halk meclisi tarafından hazırlanır.
D) Hükümdar, halk üzerinde her türlü hakka sahiptir.
E) Töre, Mani dinine göre oluşturulmuştur.

Cevap: B

2) Uygurlar, Maniheizm dinini benimsedikten sonra hayat tarzlarında önemli değişiklikler olmuştur. Ancak Uygurlar millî benliklerini korumaya da gayret göstermişlerdir.

Aşağıdakilerden hangisi bu durumun kanıtı olarak gösterilebilir?

A) Kendilerine özgü alfabe oluşturmaları
B) Yerleşik hayata geçmeleri
C) Tapınak yapımına önem vermeleri
D) Dini metinler yazmaları
E) Et yememeleri

Cevap: A

3) Bilge Kağan: "Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye gece uyumadım, gündüz oturmadım. Aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Dört bir tarafa ordu sevk ettim. Devletimi değerli kıldım." dedi.

Bilge Kağan'ın söylediklerinden yola çıkarak Türk hükümdarının başlıca görevleri arasında hangisi söylenemez?

A) Sosyal devlet olmak
B) Ekonomik olarak halkın refahını sağlamak
C) Devleti ve milleti korumak için ordu kurmak
D) Devletin sınırlarını genişletmek
E) Halkın inançlarını korumak

Cevap: E